

סימן קמ"ט מקלחת ביום טוב

מלאכה לצורך אוכל נפש. דעת בית הלל הינה שכל צורכי הגוף נחשבים לאוכל נפש, ואילו בית שמאי סבורים כי אך ורק אכילה ושתייה עצמם הינם אוכל נפש ורק עבורם מותר לעשות מלאכות ביום טוב. על הסבר זה מקשים התוספות (שם, ד"ה 'לא'):

"ואם תאמר: מאיזה טעם שרו בית שמאי ואפילו ראויין לשתייה? הא לית להו מתוך! ויש לומר: דמיירי כגון ששותה ומרבה לרחוץ רגליו, והכי איתא בהדיא בירושלמי דלבית שמאי צריך לשתות מהן. ובית הלל מתירין ודוקא לרגליו, אבל לכל גופו מודה דאסור דדבר השוה לכל נפש בעינן וזה אינו ראוי אלא לבני אדם מעונגין אבל ידיו ורגליו שוה לכל נפש".

דברים דומים כותב הרשב"א. התוספות מקשה שלבית שמאי לכאורה אסור יהיה לחמם מים כלל שלא לשתייה, ואם כן כיצד מותר לחמם מים לרחיצה על ידי כך שהם ראויים לשתייה בלבד? האם לא צריך שגם תהיה מטרת החימום לצורך שתייה? על כך מתרץ התוספות שאכן כך הוא, שאכן צריך לשתות מאותם המים והשאר מותרים לשימוש

עשיית מקלחת ביום טוב במים חמים בעייתית משתי בחינות: (1) חימום המים או שימוש במים חמים שהוחמו ביום טוב לצורך כך – שאלה גדולה היא אם יש היתר לחמם מים לרחיצה, וכפי שיתבאר. (2) עשיית המקלחת עצמה – חז"ל גזרו על עשיית מקלחת בשבת מטעמים שיתבארו בהמשך. אם יעלה בידינו לומר כי שני האיסורים הללו אינם שייכים בנידון דידן הרי שנוכל להתיר את המקלחת במים חמים ביום טוב.

נתחיל באיסור חימום מים ביום טוב. המשנה במסכת ביצה (כ"א): אומרת: "בית שמאי אומרים: לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתייה, ובית הלל מתירין", ובגמרא מוסיפים: "תא שמע: בית שמאי אומרים: לא יעשה אדם מדורה ויתחמם כנגדה, ובית הלל מתירין". למדנו מדברים אלו כי מחלוקת עקרונית ישנה בין בית הלל לבין בית שמאי, וכל הראשונים על אתר מפרשים שהמחלוקת היא האם המושג 'אוכל נפש' שייך אף בדברים שהם צורכי הגוף אך אינם אכילה או שתייה. כידוע, ביום טוב הותר לעשות

לרחיצה. אמנם, מלבד תירוץ זה מחדש לנו התוספות דבר נוסף החשוב מאוד לענייננו: תוספות מסביר מדוע לבית הלל מותר לרחוץ אך ורק את פניו, ידיו ורגליו, ולא את כל הגוף. הטעם הוא מפני שלמדנו שאין מותר לעשות מלאכות בשבת אלא לצורך דבר "השווה לכל נפש", ומאחר ורחיצת כל הגוף איננה שווה לכל נפש אסור לעשותה, ואפילו אבר אבר. רק לצורך רחיצת פניו, ידיו ורגליו – שכל העם רגילים בכך מדי יום ביומו – מותר לחמם מים ביום טוב, אך לא לצורך רחיצת כל הגוף. דברים ברורים כתב בזה אף ה'מרדכי' (רמז תר"פ):

"לא יחם אדם חמין לרגליו ובית הלל מתירין, ודוקא לרגליו שרי בית הלל, אבל לרחוץ כל גופו אסור אפילו מדאורייתא... מיהו זיעה ודאי מדאורייתא שרי... וכי תימא: מאי שנא זיעה מרחיצה? איכא למימר דרחיצת כל גופו אין דבר השווה לכל נפש שהוא לתענוג... אבל ידיו ורגליו וכן זיעה שווה לכל נפש שהוא לבריאות, אלא מדרבנן גזרו זיעה אטו רחיצה"

כאמור, גם הרשב"א כותב כדברים הללו, וכן מצאנו במאירי, והחילוק בין פניו, ידיו ורגליו לבין רחיצת כל

גופו מוטעם בדרך זו אף על ידי הט"ז (תקי"א, סק"ב) והמג"א (שם, סק"ד) והמשנ"ב (שם, סק"י). על דברים אלו מוסיף הרי"ף בלשון זו (י"א):

"ולענין רחיצה ביום טוב בחמין שהוחמו מערב יום טוב, חזינן לגאון דקא כתב הכי: דההיא דאמרין 'לא ירחץ אדם כל גופו בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת' – דוקא בשבת, אבל ביום טוב שרי לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו מערב יום טוב דלאו דבר שחייבין עליו משום שבות ולא משום רשות ולא משום מצוה היא אלא גזירה היא, וכי גזרי – בשבת, אבל ביום טוב לא"

אם כן אף בדבר שאינו שווה לכל נפש, אם המים הוחמו בערב יום טוב מותר להשתמש בהם לצורך זה ביום טוב עצמו. אולם, דברי הרי"ף אינם מובנים: על איזו גזירה הוא מדבר? איזו גזירה איננה שייכת כאן? לשם הבנת הדברים עלינו לעבור לנושא השני שלנו, שהוא גזירת מרחצאות. הסוגיה במסכת שבת (מ'.) מספרת לנו על כמה דינים בנושא רחיצה בשבת וביום טוב:

"אתמר: חמין שהוחמו מערב שבת; רב אמר: למחר רוחץ בהן כל גופו אבר אבר, ושמואל אמר: לא התירו לרחוץ

אלא פניו ידיו ורגליו... תניא כוותיה דשמואל: חמין שהוחמו מערב שבת, למחר רוחץ בהן פניו ידיו ורגליו, אבל לא כל גופו אבר אבר, ואין צריך לומר חמין שהוחמו ביום טוב..."

רַגְנוּ רבנן: מרחץ שפקקו נקביו מערב שבת, למוצאי שבת – רוחץ בו מיד. פקקו נקביו מערב יום טוב – למחר נכנס ומזיע, ויוצא ומשתטף בבית החיצון... בתחילה היו רוחצין בחמין שהוחמו מערב שבת, התחילו הבלנים להחם בשבת ואומרים: מערב שבת הוחמו, אסרו את החמין והתירו את הזיעה. ועדיין היו רוחצין בחמין, ואומרים מזיעין אנחנו – אסרו להן את הזיעה, והתירו חמי טבריה. ועדיין היו רוחצין בחמי האור, ואומרים בחמי טבריה רחצנו – אסרו להן חמי טבריה והתירו להן את הצונן. ראו שאין הדבר עומד להן – התירו להן חמי טבריה, וזיעה במקומה עומדת"

הַבְּהָ נסכם את מה שעולה מדברי הגמרא: (1) מים חמים שהוחמו בערב שבת ומים חמים שהוחמו ביום טוב עצמו – אין להשתמש בהם אלא לרחיצת פניו, ידיו ורגליו (כשמואל, שהלכה כמותו כפי שראינו במסכת ביצה). (2) מרחץ שפקקו נקביו (כלומר:

המים חמים עוד מלפני שבת) – מותר לרחוץ במימיו במוצאי שבת (שהרי לא נעשה בהם כל איסור), ומותר להזיע בו ביום טוב. (3) עוד למדנו שגזרו על רחיצה במרחצאות משום שהדבר היה גורם חילול שבת, ולבסוף לא נשארו בהיתרם אלא רחיצה בצונן וזיעה. אלו שלושת המסקנות העולות מסוגיה זו. הנה, מצד אחד, ממקור זה נראה בבירור שיש חלוקה בין מים שהוחמו ביום טוב לבין מים שהוחמו מערב יום טוב, שכן בכמה מקומות בסוגיה זו המים שהוחמו **בערב שבת** הושוו למים שהוחמו **ביום טוב** – ומשמע שמים שהוחמו **בערב יום טוב** לא היו בכלל הגזירה כלל. מצד שני, בדין מרחץ שפקקו נקביו (ומשמע שמדובר שם במים שהוחמו בערב יום טוב) לא כתוב אלא שמותר להזיע בו, ואם גם רחיצת כל גופו מותרת מדוע לא אמרו גם זאת?

עֵתָה נחזור אל דברי הרי"ף שהבאנו לעיל. הרי"ף כותב בשם הגאון להתיר שימוש במים שהוחמו בערב יום טוב לשם רחיצת כל הגוף, וכך גם סבור המאירי שם בסוגיה: "ומכל מקום אם הוחמו מערב יום טוב רוחץ בה כל גופו ביום טוב אפילו בבת אחת, וכן כתבו גדולי הפוסקים שאף בשבת לא נאסרה – לא משום מצווה ולא משום

ביום טוב לרחיצה כל הגוף מדאורייתא אסור, בחמין שהוחמו מערב יום טוב נמי אסור לרחוץ בהן כל גופו גזירה ערב יום טוב אטו יום טוב, כי היכי דגזרינן התם ערב שבת אטו שבת; אלא מיהו כיון דמדרבנן בעלמא היא על דברי הגאונים ז"ל ראוי לסמוך".

הר"ן מסביר כי המחלוקת בעניין מים שהוחמו מערב יום טוב איננה תלויה אך ורק בדיוק מדברי הסוגיה במסכת שבת, אלא יש כאן מחלוקת עקרונית בעניין חימום מים לדבר שאינו שווה לכל נפש. המקילים במים שהוחמו מערב יום טוב סבורים שלבית הלל אם חימם מים לצורך רחיצת כל הגוף לא עבר אלא על איסור דרבנן שהרי עצם הרחיצה מותרת וחימם לצורך דבר המותר, אלא שמדרבנן גזרו כיוון שחימם בכוונה לרחוץ את כל הגוף. לפי שיטה זו חימום לצורך רחיצה הותר, ובהיתר זה לא דקדקו אם מחמם לצורך חלק זה או אחר של הגוף. על כן, אין לגזור על מים שהוחמו מערב יום טוב. לעומת זאת, השיטה המחמירה סוברת שלא הותר אלא לחמם מים לרחיצה לדבר השווה לכל נפש, כך שחימום מים לכוונה שאיננה מותרת ביום טוב אף היא אסורה מדאורייתא, ואם כך הם פני הדברים – ראוי אף לגזור על מים שהוחמו מערב

שבות אלא מגזרה בעלמא, וביום טוב לא גזרו". אמנם, הרא"ש במסכת ביצה (פרק ב', שם) כותב: "ובשבת פרק 'כירה' על ההיא ברייתא 'מרחץ שפקקו נקביו מערב יום טוב למחר נכנס ומזיע' כתבתי דאסור לרחוץ כל גופו ביום טוב בחמין שהוחמו מערב יום טוב", וכן דעת התוספות במסכת שבת (שם, ד"ה 'למוצאי'), וגם הראב"ה המצוטט ב'מרדכי' למסכת ביצה (רמז תר"פ) אומר שמהירו שלמי משמע לאסור מים שהוחמו מערב יום טוב; וכל זאת בעיקר משום הדיוק מדין מרחץ שפקקו נקביו.

כיצד יענה הרי"ף על דיוק זה? הר"ן (במסכת ביצה שם) מבאר את הדברים בלשון זו:

"ומיהו דוקא חוץ למרחץ, אבל במרחץ אסור מדקתני בברייתא בפרק 'כירה': 'מרחץ שפקקו נקביו מערב יום טוב למחר נכנס ומזיע ויוצא ומשתטף בבית החיצון', ובודאי מדקתני 'פקקו נקביו' בחמין שהוחמו מערב יום טוב מיירי ואפילו הכי משתטף – אין, רוחץ – לא... הלכך בתוך המרחץ אפילו בחמין שהוחמו מערב יום טוב אסור, אבל חוץ למרחץ שרי. וכבר כתבתי בפרק 'כירה' מה שנראה לי שלדברי רבותינו בעלי התוספות שאומרים דלהחם חמין

ורגליו, מותר לרחוץ במים שהוחמו מערב שבת ואף לחממם ביום טוב עצמו. (4) לעניין מים שהוחמו מערב יום טוב – נחלקו הראשונים. הסוברים כי ישנו איסור דאורייתא לחמם מים לרחיצת כל הגוף ביום טוב יאסרו מים שהוחמו לצורך כך אף מערב יום טוב, והסוברים כי האיסור הינו מדרבנן לא יאסרו את המים שהוחמו לכך מערב יום טוב.

אמנם, בדברי הראשנים מצאנו יוצא מן הכלל לכל זה, והוא התינוק, וזו לשון ה'מרדכי' (שם):

"ורבינו יהודה כתב דמותר לרחוץ תינוק קטן כדאיתא פרק ח' דיומא דתינוקות מותרין ברחיצה וסיכה ביום הכיפורים דכל מידי דאית ביה רביתא לתינוק לא גזרו בה רבנן. וצריך עיון, כי נראה לי דלא גזרו על תינוק לרחוץ, אבל אסור לגדול לעשות הבערה לצורך שום רחיצה דהא אין שוה לכל נפש".

ה'מרדכי' מודה שאין כל איסור ברחיצת התינוק מצד התינוק, אך מצד הגדול הרוחץ אותו – כיצד הותרה לו לעשות הבערה, שהרי הוא עצמו אסור ברחיצת כל הגוף, וכיצד הותר לו לפי רבינו יהודה לחמם מים לשם רחיצת כל הגוף שהיא איננה שווה לכל נפש?

יום טוב, שהם אסורים מדרבנן (וכך נראית דעת תוספות הרא"ש למסכת שבת (ד"ה 'למוצאי'), דעת הריטב"א שם (ד"ה 'פקקו') וכן דעת הרא"ש שם (ג', ז)). ומכל מקום, כאמור לעיל, הר"ן מכריע שעל הגאונים יש לסמוך להתיר מים שהוחמו מערב יום טוב, וכן דעת הרמב"ן להלכה (בסוגיה במסכת שבת), וכן נראה מדברי הרשב"א שם (ולעניין דין מרחץ שפקקו נקביו נראה מדבריו שהסביר כדברי הר"ן).

את המחלוקת מביא הטור בסימן תקי"א (או"ח), ומכריע כאביו הרא"ש; אך הב"י מביא שאף שהאגור הסכים לאסור הרי הסמ"ג והרמב"ם מתירים ושכך נוקטים להלכה, וכך פסק השו"ע (תקי"א, ב') ורק במרחץ עצמו אסר כדברי הר"ן. אולם, הרמ"א הביא שם את דברי הרא"ש לאסור וכתב שכן נוהגים. עתה, קודם שנמשיך הלאה בהסבר הדברים, חובה עלינו לעשות סיכום של הדרך שעברנו עד כה. הגענו למסקנות הבאות: (1) מותר לחמם מים לצורך דבר השווה לכל נפש, ובכלל זה פניו, ידיו ורגליו. (2) אסור לחמם מים לצורך רחיצת כל גופו מפני שאין זה דבר השווה לכל נפש. (3) אסור להתרחץ בשבת וביום טוב משום גזירת מרחצאות, אך לצורך רחיצת פניו, ידיו

שבמידה ומצבנו כיום הינו שרחיצה במקלחת הינה דבר יום ביומו, שאולי בשבילנו נעשה הדבר שווה לכל נפש ויש להתיר לחמם עבורו מים – אולי אף ביום טוב עצמו, כדי רחיצת פנים, ידיים ורגליים? והנה, אף שמצד הסברה נראה לומר כן, הריטב"א בחידושו למסכת ביצה כותב כך:

"ומיהו להחם חמין לכל גופו אסור אף על פי שהוא שוה לכל נפש, דגזרו בו משום מרחץ שיש כמה מלאכות אסורות..."

ולכאורה הדברים תמוהים! הריטב"א טוען כי אף אם מצד דבר השווה לכל נפש נוכל להתיר את הרחיצה במים חמים ביום טוב, מכל מקום עדיין תישאר בפנינו גזירת מרחצאות. אולם, לפי זה, כיצד יבין הריטב"א את דין תינוק? הלוא הגמרא איננה מזכירה כי תינוק הופקע מהגזירה, ורק הראשונים חידשו דין זה! ואין זה אלא מפני שהראשונים הבינו שכל שדרכו לרחוץ בכל יום ומותר לחמם עבורו מים לצורך כך – אין הוא בכלל הגזירה (שהרי התורה התירה חימום מים לצורך רחיצה בדבר השווה לכל נפש (לפי דעת בית הלל) ולא ייתכן לומר שחז"ל גזרו על כך איסור אם התורה התירה

אמנם, גם המאירי מביא דין זה, והוא אף מגדיל לעשות ומרחיב את הדין אף לערב שבת: "וכן בערב שבת, אף על פי שאסרו לרחוץ בשבת אף בחמין שהוחמו מערב שבת, דרך נשים להניח יורה מלאה מים חמין מערב שבת ומדיחות בהן קערות שאכלו בהם בלילי שבת ורוחצות התינוקות מן השירים", ואולי גם רבינו יהודה לא התכוון לחמם מים אך ורק לשם רחיצת התינוק אלא כוונתו הייתה להשתמש במים חמים שהוחמו לצרכים שמותר לחמם לצורכם ביום טוב. מכל מקום, יוצא שיש לנו דין חדש, שמאחר ותינוק צריך להתרחץ בכל יום, הרי שהותר לרוחצו בכל יום, וגזירת מרחצאות איננה חלה כלפיו (ואומנם אם לא היה צריך לכך נראה שהיה אסור, ולכן כתב המג"א (תק"א, סק"ה): "ונראה לי דהאידינא דאף בחול לפעמים אין רוחצין אותו ב' או ג' ימים אף ביום טוב אסור לרחצו"). אף שהמג"א (סק"ז) כתב שלדעת הרא"ש המחמירה אין היתר בתינוק (שלדעתו יש לומר שגזירת מרחצאות נגזרה בשווה על כל הזמנים וכל המצבים), מכל מקום המשנ"ב (ס"ק י"ח) הביא בשם האחרונים שיש להקל אף לשיטה זו.

הנה, עתה יש לשאול: האם ייתכן לומר

גם בשביל רחיצת פניו וידיו ורגליו וגם בשביל רחיצת כל גופו... ואם כן לא שייך כאן האיסור של חימום המים... ולטעם הרמב"ם... ודאי דיש להתיר את רחיצת כל הגוף... "

מכל הנ"ל יוצא שבזמננו כמעט ואין אנו נכנסים כלל וכלל לדיון ההלכתי העוסק בחימום המים, וממילא אין שייך לדון בגזירת מרחצאות כלל וכלל, וכן נראה פשוט וברור בבירור הלכה זו.

הלכה למעשה: נראה שמאחר ובזמננו נשתנתה תרבות הרחיצה, ורבים מתרחצים דבר יום ביומו, על כן יש להתיר את השימוש במים חמים ביום טוב לשם רחיצת כל הגוף, שהרי רחיצת כל הגוף הינה כיום דבר השווה לכל נפש, ובמקום שאין איסור חימום אף לא שייכת גזירת מרחצאות, והא בהא תליא. מכל מקום, כל המתרחץ ביום טוב חובה עליו שייזהר שלא לסחוט את המגבת שאיתה הוא משתמש, וכן ייזהר שלא לסחוט את השערות, ובמיוחד אצל הנשים יש להיזהר בזה מאוד מאוד. כמו כן חובה שלא להשתמש בסבון שאינו נוזלי כדי שלא לבוא לידי איסור ממחק. כל הנזהר באיסורים אלו, מותר לו להתקלח – ואף במים חמים – ללא כלל ספק ופקפוק.

בפירושו). על כן, מכך ששאר הפוסקים אינם אומרים כריטב"א אלא מתירים בתינוק, יש להבין כי חולקים הם על יסוד דבריו, וכי בכל מקום שהותר חימום המים – הותרה אף הרחיצה, וכן כתב ערוה"ש כדבר פשוט (תקי"א, סעיף ה'): :

"ובתב רבינו הרמ"א בסעיף ב' דמותר לרחוץ תנוק במים שהוחמו על ידי ישראל ביום טוב... דלענין התינוק הוה שוה לכל נפש, וגם להרי"ף והרמב"ם לא שייך בזה גזירת מרחץ..."

והרי הדברים מפורשים. לאחר כל הדיון הנ"ל יובנו הדברים הנפלאים והמחודשים הכתובים בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (פרק י"ד, הערה כ"א), וזה לשונו שם:

"ויש לעיין, כהיום שרוב בני אדם יש להם חדר אמבטיה בביתם, או לפחות מקלחת, למה נאסור רחיצת כל הגוף משום שאינו שווה לכל נפש, ומאי שנא מזיעה בזמן הגמרא, דמעיקר הדין שרינן משום דהוה שוה לכל נפש?... ואפילו אלה שאין להם מקום להתרחץ בביתם... ועוד הלא בדרך כלל מוציא אדם את המים לצורך רחיצת גופו מתוך מתקן חשמלי וכדו', והרי בו מתחממים המים